

ПЕТА ГЛАВА

ЕНЕРГИЙНО СЪТРУДНИЧЕСТВО В ЮИЕ

Необходимостта от подобряване на енергийната ефективност е в центъра на дневния ред на ЕС. Това се доказва както от енергийните цели, заложи в Стратегия „Европа 2020“ и основните секторни документи, така и от актуалните политически дискусии и инициативи на Съюза. В много страни от Югоизточна Европа енергоемкостта е сред най-високите в Европа. Тъй като се очаква, че тези страни ще се сближат икономически с европейските средни стойности с течение на времето, а използването на енергия и икономическия растеж са в пряка корелативна връзка, то се очаква потреблението на енергия в региона също да нарасне.

България е член на ЕС, а страните ЮИЕ-6 са членове на Енергийната общност, която разширява вътрешния енергиен пазар на Съюза към съседните ѝ страни. Основните цели на Енергийната общност е да се създаде регулаторна и пазарна рамка, която е в състояние да привлече инвестиции за осигуряване на постоянни и стабилни енергийни доставки. Общността проправя пътя за интегриран енергиен пазар, който би позволил трансграничната търговия на енергия и пълна интеграция в пазара на ЕС. Енергийната общност се стреми да повиши сигурността на доставките и конкуренцията, както и да подобри състоянието на околната среда в участващите страни. Договорът обхваща енергийните мрежи за пренос на електроенергия, газ и петрол. Договорът за създаване на Енергийна общност беше подписан през октомври 2005 г. в Атина и влезе в сила на 1 юли 2006 г. От 1 юли 2013 г. страните по Договора са Европейският съюз и осем страни от региона – Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Република Македония, Молдова, Черна Гора, Сърбия и Украйна.

Членството в Енергийната общност има своите силни и слаби страни. Анализът предполага нейното включване, защото регулаторната ѝ рамка в голяма степен предопределя решенията и подходите, които участващите в нея страни трябва да предприемат, за да се справят с проблемите в енергийния сектор. Често необходимостта от налаганите от ЕС реформи стеснява възможността на страните да избират самостоятелно най-подходящия за тях подход при решаване на многобройните проблеми – сигурността на доставките, диверсификация, енергийна ефективност, по-широко навлизане на потреблението на природен газ в региона.

Същевременно, страните ЮИЕ-6 и България са разположени в стратегически географски регион, през който се очаква да преминават огромни количества природен газ към Европа. В този смисъл, решаването на належащите проблеми и реформи става все по-важно и за изследваните страни, и за ЕС, но остава въпросът дали възможностите и волята на Балканските страни, както и оказваната от Съюза подкрепа, е достатъчна за реализация на поставените цели.

1. Вносната зависимост на ЕС и ЮИЕ от енергийни ресурси

Като цяло, общото търсене на енергия в ЕС постепенно намалява след достигане на своя връх през 2006 г. (през 2012 г. то е около 1 750 000 ктон в EU28, което е с повече от 8% под нивото си от 2006 г.), поради икономическата криза, структурните промени в икономиката на ЕС, както и в резултат от подобрения в енергийната ефективност, постигнати през последните десет години. Друг важен фактор е и огромното нарастване на цените на изкопаемите горива (Европейска комисия, 2014 г.).

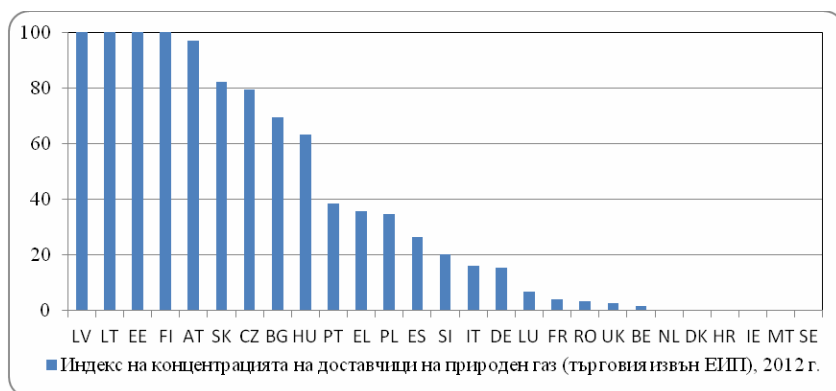
Въпреки това, се наблюдава тенденция към увеличаване на зависимостта на ЕС от внос на енергийни ресурси – с почти една четвърт (10 процентни пункта) през последните 20 години. Основните причини за това са, от една страна, значителният спад на добив в ЕС на петрол, газ и въглища, свързан с постепенното изчерпване на резервите на Съюза и на закриването на неконкурентоспособни източници, а от друга – на нарастващите вносни количества на нефт, газ и въглища, с които се компенсира намаляването на вътрешното производство.

По отношение на газа, зависимостта на ЕС от вноса е около 66% (зависимостта от вноса на петрол е почти 90%, зависимостта от вноса на антрацитни въглища е 62%, а тази при възобновяемите

източници – главно биомаса – е около 4%).

Съществуват големи различия между държавите-членки на ЕС, но почти всички са силно зависими от вноса на енергийни ресурси. 18 държави членки внасят повече от 50% от енергоносителите си. Някои от северните и източните държави членки зависят от един-единствен доставчик (балтийските държави, Финландия, Словакия и България), а често и от един маршрут за доставка за цялото си потребление на природен газ, докато други имат по-диверсифициран набор от доставчици (фиг. 26).

Фигура 26. Концентрация на доставчиците на природен газ през 2012 г.

Източник: *In-depth study of European Energy Security Accompanying the document Communication from the Commission to the Council and the European Parliament: European energy security strategy, European Commission, COM(2014) 330 final, Brussels, 2.7.2014*

ЕС внася над 60% от природния си газ, като две трети от този внос идва от страни извън ЕИП. Според информация от базата данни COMEXT на Евростат, през 2013 г. вносет на ЕС на природен газ от трети за него страни възлиза на 87,0 млрд. евро. Във вноса на природен газ от страни извън ЕС, Русия притежава най-голям дял от общия внос в стойностно изражение (41%), следвана от Норвегия (32%), Алжир (14%) и Либия (7%).

ЕС е стигнал до извода, че вътрешният му пазар, реверсионните връзки и хранилищата на газ могат да помогнат за повишаване на устойчивостта на доставките в Съюза и да гарантират, че се доставя липсващата газ. Съхранението на газ, заедно с по-голяма възможност за реверсивни връзки, може да допринесе значително за смекчаване на негативните последици в случай на прекъсване на доставките. Добре функциониращият пазар пък изпраща правилните ценови сигнали и помага да се управляват газовите потоци и да се увеличат обемите в случай на ограничения на доставките.

През 2013 г. дългосрочните договори в ЕС за газ по тръбопроводи се очаква да покрият 17-30% от търсенето на пазара, почти изцяло от Русия. Капацитетът на ЕС за внос по тръбопроводи е 8776 GWh/ден, почти сравним с капацитета на терминалите за втечен природен газ (6170 GWh/ден). Капацитетът за използване на по-голяма част от капацитета на терминалите за втечен природен газ (LNG) се различава между терминалите и до голяма степен зависи от тяхното местоположение и инфраструктура. Той е по-голям на Иберийския полуостров и по-малък за доставките в Източна Европа.

Европейската мрежа на газовите оператори оценява въздействието от възможни прекъсвания при кризи, като анализира реакцията на газовата инфраструктура в ЕС (тръбопроводи, терминали за втечен газ, газови хранилища) в случай на прекъсване на доставките на газ от Русия или на транзит от Украйна (ENTSO-G, 2014). Дори при хипотезата за максимална солидарност между държавите-членки, оценката за лятото и зимните прогнози потвърждават уязвимостта на държавите-членки в Югоизточната част на ЕС и Балканите. Ако прекъсването на руските доставки се случи по време на най-пиковия месец през януари, почти целият ЕС, с изключение на Иберийския полуостров и южната част на Франция, вероятно ще бъдат пряко засегнати. Проучването показва, че последициите са склонни да бъдат по-малко тежки в случай на прекъсване от Украйна; въпреки това Югоизточна Европа ще се изправи пред ситуация, в която повече 60-80% от доставките не са осигурени.

Анализът показва, че едно прекъсване на доставките на руски природен газ (на базата на средното търсене) през целия сезон (юни 2014 г. до март 2015 г.), ще доведе до недостиг в повечето източноевропейски държави. Най-засегнати биха били България и Република Македония, които биха се сблъскали с невъзможност за покриване на около 60-80% от нуждите си от септември до март, следвани от Литва и Полша. Латвия и Естония могат да срещнат трудности от октомври до март с повече от 80% непокрито търсене, а Финландия би се изправила пред подобен срив от януари до март. Прекъсване на 20-40% би могло да се появи и в Румъния, Хърватия, Сърбия и Гърция в края на 2014/началото на 2015 г. Прекъсване на доставките, преминаващи през Украйна, би създадо недостиг в Югоизточна Европа, в България и Република Македония след м. септември напред.

Проблемите, свързани с потреблението на природен газ в Югоизточна Европа и зависимостта ѝ от внос, са по-различни от тези на ЕС. Природният газ заема малка част от крайното потребление на енергия в региона, но трябва да расте, за да се ограничи традиционно високото ползване на въглищата за производство на електроенергия и промишлени цели. Районът е почти изцяло зависим от руския износ, който се доставя до Хърватия, Сърбия и Босна и Херцеговина през един стар тръбопровод през Унгария. Въпреки това, с изключение на Хърватия, която добива 60% от необходимите си количества газ, само Сърбия има ограничено количество местни резерви, които възлизат на не повече от 7% от своето потребление. Босна и Херцеговина и Република Македония също потребяват само руски газ, който минава транзитно през Сърбия, докато Косово и Черна Гора не използват никакъв природен газ. Албания консумира незначителни количества природен газ, който самата тя добива. От целия регион на Западните Балкани, само Сърбия и Хърватия имат значим пазар на природен газ, следвани от Сърбия и Босна и Херцеговина.

Рисковете от прекомерната зависимост от един източник на доставки се реализира в региона на ЮИЕ по време на руско-украинската газова криза през 2009 г. На 6 януари 2009 г. само 10% от нормалния износ на газ премина през главния тръбопровод до Словакия, откъдето продължава след това през Западна Унгария и Словения до Хърватия. Източна Унгария, която е транзитна точка за Сърбия и Босна и Херцеговина, получи само 20% от нормалните обеми. В резултат на това целият износ на търговски газ беше спрял, оставяйки Западните Балкани без никакъв внос. От засегнатите държави само Хърватска беше в състояние да се справи с кризата, чрез увеличаване на собственото си производство и транзит на малко износ от газовите хранилища на Германия през Словения. Сърбия също прибягна до собствения си капацитет в хранилището, но поради неговата ограниченост това не беше достатъчно, за да се справи с кризата. Няколко дни по-късно Босна и Херцеговина и източните части на Сърбия получиха част от газовите резерви на Унгария, но те не бяха достатъчни и Сърбия трябваше да прибягне до масово използване на лигнитни въглища и мазут, за да компенсира недостига (CSIS и ЕКЕМ, 2010).

Следователно, въпреки факта, че зависимостта от доставките на природен газ в Европа е определена като основно предизвикателство през последното десетилетие, този проблем все още не намира своето решение. Богатите запаси от природен газ на Русия, нейното географско местоположение и бързоразвиващи се тръбопроводни системи, технически умения и ноу-хау, правят страната най-значителният енергиен партньор на Европейския континент. Въпреки това, високата зависимост на голям брой европейски страни от руския природен газ създава съмнения за сигурността на енергийните доставки на ЕС. С нарастването на напрежението между Съюза и Русия след събитията в Крим, официално се лансира мнението, че страната използва природния газ като политическо оръжие и това удвои тревогите за европейската енергийна сигурност.

Една от причините, поради които руският износ на природен газ за Европа вече не може да се приема за даденост, произтича от спада на добива на газ в основните региони като Западен Сибир и Ямалския полуостров, където се намират трите големи находища Ямбург, Уренгой и Медвежие. Друга причина е, че вътрешното потребление на газ в Русия се увеличава по-бързо от предвиденото в енергийната стратегия на страната (436 млрд. куб. м през 2030 г.). Проучване на Gazekonomika прогнозира потребление от 654 млрд. куб. м до 2030 г. и предвижда, че размерът на руския газ, който се заменя с газ от Централна Азия може да възлезе на 24 млрд. куб.м през 2014 г., 30 млрд. куб.м през 2015 г. и да достигне 56 млрд. куб.м до 2030 г. (Bilgin, 2009).

Освен това Китай е в сравнително по-добра позиция, за да получи от руските доставки на газ, тъй като може да се включи и към западните, и към източните газови находища. Това може да се случи в рамките на проекта за Алтайски газопровод от Западен Сибир до Китай, което може да принуди Европа да се

конкурира с Китай за газови ресурси в региона. Ето защо Европа няма гаранции за руския газ, дори Русия да успее да увеличи своето производство и въпреки факта, че Европа в миналото е била основният потребител на руски газ (Spanjer, 2007).

Някои изследователи също смятат, че рискът да се разчита на руски газ и транзитните маршрути през Украйна, не е единствената заплаха за европейската енергийна сигурност, като добавят и „хроничната липса на инвестиции“ в руската газова индустрия, която може да не е в състояние да отговори на търсенето в ЕС до 2020 г. (Erdogdu, 2010).

Нарастващата вносна зависимост на газ на Европа налага необходимостта за търсене на спешни икономически ефективни варианти, които могат да диверсифицират доставките. През последните години в тази насока са анализирани различни възможности, като се започне от увеличаване на вноса на газ от Северна Африка, предимно от Алжир. Отделно от Северна Африка беше обсъждана и възможността за внос на втечен природен газ от Близкия изток, особено от Иран, който има големи залежи от природен газ (Remme, Blesl и Fahl, 2008). Пречка за това би била не само конкуренцията на ЕС с азиатските страни за тези газови ресурси, но и политическото напрежение в отношенията между Иран и Запада, по отношение на ядрената програма на страната.

Все още няма достатъчно проучвания за възможните последици от доставките на газ от Близкия изток за ЕС, включително на иракски и египетски газ. Египет се очертава като потенциален доставчик на газ за Европа, заради новите открити газови находища. В момента Египет се е фокусирал главно върху доставките на втечен газ на средиземноморските енергийни пазари, но има перспективи за разширяване на арабския газопровод, което би позволило износа на газ за Турция и ЕС (Mavrakis, Thomaidis и Ntroukas, 2006).

Основният и най-важен алтернативен източник на руския газ остава Каспийският регион, който включва значителни находища на природен газ и планираните тръбопроводни системи, които биха могли да доставят на ЕС достатъчно газ през Южния енергиен коридор¹. Находищата „Шах Дениз“ в Азербайджан, Shatlyk в Туркменистан, South Pars в Иран и Ал-Анфал в Ирак имат общо потенциално предлагане от 13,85 ТСМ (трил. куб. м). Нещо повече – Източноанадолският газопровод, Южно-кавказкият тръбопровод („Шах Дениз“), Транскаспийският тръбопровод и тръбопроводите между Ирак и Турция очертават газопреносна мрежа, която ще транспортира природен газ до Западна Европа.

Може да се заключи, че увеличаването на зависимостта на Европа от вноса на газ е увеличило рисковете за сигурността на доставките. Ако приемем, че търсенето на газ в Европа в бъдеще нараства, а местните газови ресурси продължат да намаляват, европейските доставки на газ ще зависят още по-силно от внос в бъдеще. В момента Русия е основен доставчик на природен газ за Европа и най-вероятно ще остане сред най-важните от тях. Въпреки това, в бъдеще спадът в добива на руски газ в основните находища, в комбинация с нарастващото търсене на вътрешния пазар на газ в страната, ще изисква инвестиции за развитието на нови и по-скъпи находища на руски газ. В допълнение към това, сегашната сложна ситуация между ЕС и Русия по украинската криза прави въпроса с енергийните доставки още по-несигурен.

Ето защо е изключително важно да се подобри диверсификацията на доставките на газ в ЕС, така че нито една страна членка да не бъде зависима от един-единствен източник. Азербайджан и Иран са най-атрактивните доставчици от предложения Южен енергиен коридор за природен газ. И двете страни имат значителни резерви и съществуващи или в процес на изграждане, тръбопроводни мрежи за износ.

Важно е също така да се увеличи значително гъвкавостта и устойчивостта на газопреносна система на ЕС в краткосрочен и средносрочен план, така че тя да бъде в състояние да се възползва от последните развития на пазарите на втечен природен газ, биогаз и неконвенционални ресурси.

¹ Стратегическата цел на Южния газов коридор е да осигури нови източници на газ в ЕС и да се диверсифицират концентрираните пазари в Югоизточна Европа. Неговата цел е да се свържат пряко пазарите на газ в ЕС с големите находища на газ в Каспийския регион, Близкия изток и Източното Средиземноморие. Планираните транзитни маршрути за тези количества газ са през Турция, Черно море и Източното Средиземноморие. Компонентите за тръбопроводите също ще бъдат приспособени да доставят значителни допълнителни количества втечен природен газ в Европа, по-специално от Близкия изток (Персийския залив и Египет). В крайна сметка, Южният газов коридор трябва да създаде допълнителен коридор за доставки на газ, в допълнение към вече съществуващите такива от Северна Африка, Русия и Норвегия („Connecting Europe“, Европейска комисия).

2. Регионът на Югоизточна Европа и газовата му инфраструктура

Регионът на Югоизточна Европа е изправен пред сходни на ЕС предизвикателства, свързани с увеличаване на енергийната ефективност, намаляване на зависимостта от вноса и широкото използване на възобновяеми източници на енергия, но проблемите пред страните от ЮИЕ-6 са дори повече. Страните от Западните Балкани са на различни етапи по пътя на европейската интеграция и следват различни стандарти и цели в областта на енергетиката и околната среда, въпреки, че са започнали хармонизирането им с европейското законодателство – процес, който имайки предвид настоящото ниво на либерализация на пазара на електрическа енергия/газ, изглежда в началото си.

През 2010 г. страните от Западните Балкани, заедно с Полша, България, Естония и Чешката република, са единствените страни в ЕС, в които въглицата все още заемат по-голям дял като енергоресурс от петрола – състояние, което се е променило в почти всички страни в Европа след края на 60-те години на XX в., когато масовият внос на блискоизточния петрол отмени зависимостта на европейските икономики от местните въглища (CSIS и ЕКЕМ, 2010). В Сърбия на въглицата се пада над 60% от производството на енергия, докато в Косово и Република Македония те доминират (100% и 80%, съответно). Въглицата също отговарят за 20% от производството на електроенергия в Черна Гора и почти 60% от това в Босна и Херцеговина. Само Албания е независима от въглицата, генерирайки цялото си електричество чрез три основни водноелектрически централи, построени в началото на 80-те години на миналия век. В резултат на това, в региона все още предстои преход към икономика от въглища към такава на природен газ и възобновяеми енергийни източници.

Освен заради традиционните източници за производство на енергия, проблемът на страните от Западните Балкани изглежда още по-сериозен по отношение на газовата инфраструктура (фиг. 27). Както стана ясно в предишната част, развитието на пазарите и газовата инфраструктура (междусистемните връзки – интерконектори, реверсивните връзки и газовите хранилища) са от съществено значение за всяка държава, както и за целия ЕС. Надеждният и взаимосвързан пазар има потенциал за смекчаване на рисковете, свързани с несигурността на доставките на газ.

Фигура 27. Газова инфраструктура в Югоизточна Европа

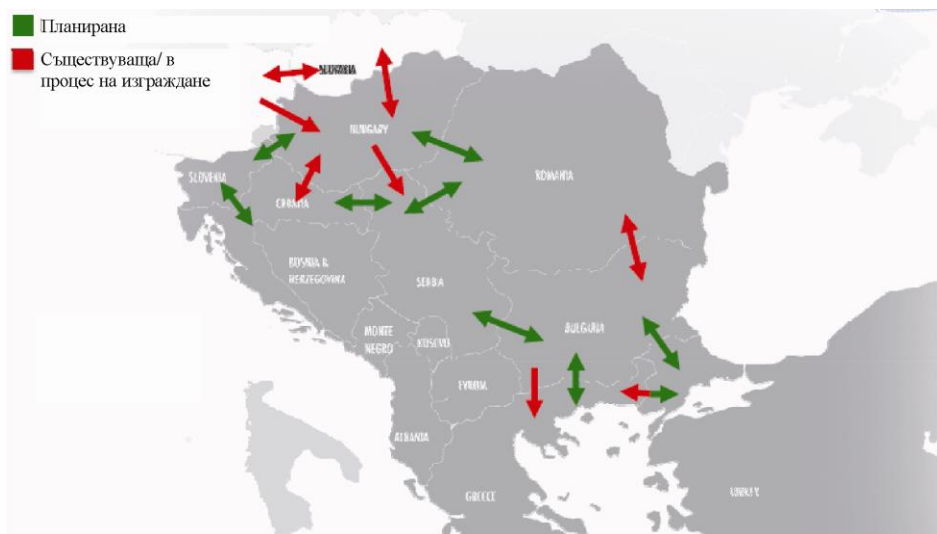

Източник: *Annual Implementation Report, Energy community, 1 September 2013*

На фиг. 28 е показана подземната инфраструктура за съхранение на газ в Европа. Вижда се, че през 2013 г. капацитетът за съхранение на природен газ в страните от Югоизточна Европа е много малък или липсва. Подобни хранилища има само в България и Сърбия.

Фигура 28. Подземни съоръжения за съхранение на газ в Европа

Фигура 29. Съществуващи и планирани междусистемни връзки за природен газ в Югоизточна Европа

Източник: IENE, 8 South East Europe Energy Dialogue, Солун, 12 юни, 2014

Същевременно Сърбия се присъедини към руско-италианския проект „Южен поток“, за да осигури вноса си докато разширява газохранилището си в Банатски Двор. Ангажиментът на Сърбия към проекта за газопровода „Южен поток“ произтича от сделка с Русия, която притежава 56,5% от сръбската държавна петролна компания Naftna Industrija Srbije (NIS) по силата на договор за приватизация през 2008 г. Сърбия продаде 51% от акциите на NIS на Газпром за 400 млн. евро и получи ангажимента на Русия, че ще инвестира още 500 млн. евро в модернизацията на петролната рафинерия в Панчево и в газохранилището в Банатски Двор. Смята се, че сръбско-руският съюз е силно повлиян от дипломатическата изолация на Сърбия от Запада заради Косово преди няколко години.

След спирането на газопровода Набуко, балканските страни разчитаха на проекта „Южен поток“ и очакваха той да се отрази положително на енергийната сигурност на региона. Алтернативният регионален проект е „Трансадриатическия газопровод“, заедно с евентуалното му разширение – „Йонийско-Адриатическия газопровод“, защото идеята за създаване на т. нар. „Газопровод на Западните Балкани“ (West Balkans Natural Gas pipeline), първоначално насърчаван от турската газова компания „Bogas“ и гръцката „DEPA“ през 2003 г., е изоставен с оглед на гръцкото и турското участие в други проекти на газ (CSIS и ЕКЕМ, 2010).

Трансадриатическият газопровод е един проект, който цели да изнася газ за Италия, не за Западните Балкани. Алтернатива за страните от Западните Балкани би бил вариантът, този газопровод да продължи на север към пазарите на Западните Балкани чрез Йонийско-Адриатическия газопровод. Във всеки случай вторият не може да се случи преди да се изгради Трансадриатическия газопровод за транзит на каспийски газ до Италия, след преминаване на Турция, Гърция и Албания, което няма да се реализира преди 2016 г. (виж планираните тръбопроводи в т. 5 от настоящата глава).

В допълнение към проблема с газовата инфраструктура, енергийната бедност в региона на Югоизточна Европа също е съществена и тя засяга близо 16% от населението на Западните Балкани. Международната агенция по енергетика в доклада си за 2008 г. „Енергетиката в страните от Западните Балкани: Пътят към реформи и възстановяване“ определя енергийната бедност като „състояние, когато голяма част от населението на страната има неадекватен достъп до енергийните доставки, страдайки по-специално от недостатъчен и ненадежден достъп до електричество, който ги лишава от възможността да обслужват основните си домакински нужди“. Това състояние също води до неефективно в голямата си част използване на енергията (CSIS и ЕКЕМ, 2010).

3. Мястото на ЮИЕ в енергийната политика на ЕС

От изключителна важност за Европейския съюз да задържи своето влияние в страните в Югоизточна Европа, които не са негови членове, е той да осъзнае стратегическо значение на този регион за своята собствена сигурност на енергийните доставки, включително на собствените си такива.

През 2011 г. Европейската комисия представи дългосрочна визия за пан-европейската енергийна инфраструктура. Целта на първия комплект представени проекти от общ интерес (Projects of Common Interest – PCIs) е да подпомогне по-доброто интегриране на енергийните мрежи на държавите членки, да улесни интеграцията на възобновяемите енергийни източници в целия ЕС, както и диверсифицирането на източниците на доставка на газ чрез отваряне на нови газови коридори, особено за държавите членки, зависими от доставките от един-единствен източник на нефт или газ.

Амбициозната цел на списъка с проектите от общ интерес² (250 проекти в енергетиката, преноса и съхранението на природен газ и втечен природен газ, както и в интелигентните мрежи и петрола) е да направи така, че „останалите енергийни острови да се интегрират възможно най-скоро и съседните страни да се интегрират ефективно със Съюза чрез адекватни инфраструктурни мрежи и регулаторни рамки“, в съответствие със стратегията, посочена в Съобщението относно сигурността на енергийните доставки и международното сътрудничество³.

Сред проектите от общ интерес в областта на газа е отварянето на Южния газов коридор чрез Трансадриатическия газопровод, считано от 2018 г. Той трябва да бъде допълнен от съвременното изпълнение на други проекти, по-специално на Трансанадолския газопровод, с цел да се повиши сигурността на доставките в региона и от по-нататъшна диверсификация чрез използване на газовите ресурси в региона на Източното Средиземноморие.

Еврогаз – асоциацията, която представлява европейския газов сектор на едро, дребно и газовите дистрибутори, очертава стъпките, които ЕС трябва да предприеме до 2035 г. Традиционните цели включват гарантиране на бъдещата сигурност на доставките, подпомагане на развитието на нови технологии за проучване и експлоатация, създаване на стабилни и конкурентни фискални и регулаторни режими и подобряване на инфраструктурата, включително и на нови маршрути за доставка до Европа и терминали за втечен природен газ. Въпреки това, акцентът, който асоциацията поставя, е за необходимостта от дългосрочни отношения на сътрудничество, включително с трети държави извън Съюза, като посочва, че „дори ако общото бъдеще на доставките на газ за Европейския съюз е по-скоро положително и няма големи притеснения относно наличността на бъдещи източници, европейската газова промишленост признава значението на насърчаването на дългосрочни взаимоотношения с основни доставчици, транзитни страни и ключови партньори на ЕС“ (Eurogas, 2013).

Регламентът на ЕС относно насоките за трансевропейската енергийна инфраструктура⁴ включва следните съставни елементи, необходими за газовата инфраструктура: преносни тръбопроводи за транспортиране на природен газ и биогаз, които формират част от мрежата, съставена предимно от тръбопроводи с високо налягане; подземни хранилища, свързани с горепосочените газопроводи за високо налягане; приемане, съхранение и регазификация или съоръжения за декомпресия на втечен природен газ (LNG) или състен природен газ (CNG).

Проектите от общ интерес следва да включват най-малко две държави членки, било чрез пряко пресичане на границата на една или повече държави членки или, ако е разположен на територията на една държава членка, да има значително трансгранично въздействие.

Сред идентифицираните трансевропейски приоритетни коридори на енергийната инфраструктура са:

- *Газови междусистемни връзки Север-юг в Централна Източна и Югоизточна Европа* („NSI

² Commission Delegated Regulation of 14.10.2013 amending Regulation (EU) No 347/2013 of the European Parliament and of the Council on guidelines for trans-European energy infrastructure as regards the Union list of projects of common interest, European Commission, Brussels, 14.10.2013, C(2013) 6766 final.

³ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions on security of energy supply and international cooperation "The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders", Brussels, 7.9.2011, COM(2011) 539 final.

⁴ Regulation of the European Parliament and of the Council on guidelines for trans-European energy infrastructure and repealing Decision No 1364/2006/EC, Brussels, 19.10.2011, COM(2011) 658 final.

East Gas“): регионални газови връзки между района на Балтийско море, Адриатическо и Егейско море и Черно море, по-специално за повишаване на диверсификацията и сигурността на доставките на газ, със засегнати следните държави членки: Австрия, България, Кипър, Чешката република, Германия, Гърция, Унгария, Италия, Полша, Румъния, Словакия и Словения;

- *Южен газов коридор* (“SGC”): пренос на газ от Каспийския басейн, Централна Азия, Близкия изток и Източносредиземноморския басейн до ЕС за повишаване на диверсификацията на доставките на газ, със заинтересовани държави членки: Австрия, България, Чешката република, Кипър, Франция, Германия, Унгария, Гърция, Италия, Полша, Румъния, Словакия и Словения.

Европейската стратегия за енергийна сигурност е тясно свързана с рамката на ЕС за политиката за климата и енергетиката до 2030 г. Тя заключава, че развитието на конкурентни и добре интегрирани пазари в балтийските държави и Югоизточна Европа изостава, лишавайки тези региони от предимствата на сигурността на доставките. Ето защо е необходимо развитието на критичната инфраструктура, както и създаването на регионални газови центрове (hubs) в тези региони.

В стратегията 27 проекта в областта на природния газ са определени като критични, от решаващо значение за енергийната сигурност на ЕС в краткосрочен и средносрочен план, тъй като се очаква изпълнението им да повиши диверсификацията на възможностите за доставки и солидарността в най-уязвимите части на Европа. Голяма част от тях се намират в Източна Европа (табл. 23).

Таблица 23. Ключови инфраструктурни проекти, определени от Европейската комисия, в областта на сигурността на доставките в Югоизточна Европа

	Име на проекта	Детайли	Завършен до:
Краткосрочни проекти 2014 – 2016 г.			
1	Междусистемна връзка Гърция – България	Нов интерконектор за диверсификация и доставки от „Шах Дениз“ в България. Статус: издаването на разрешителни, ОВОС (2 години закъснение)	2016 г.
2	Реверсивна връзка Гърция – България	Постоянна реверсивна връзка на съществуващия интерконектор	2014 г.
3	Разширяване на газохранилището в България	Увеличаване на капацитета за съхранение на газ в Чирен; Статус: предпроектно проучване	2017 г.
4	Реверсивна връзка Унгария – Хърватия	Реверсивна връзка, която ще позволява газови потоци от Хърватия в Унгария. Статус: предпроектни проучвания	2015 г.
5	Реверсивна връзка Унгария – Румъния	Реверсивна връзка, която ще позволява газови потоци от Румъния до Унгария. Статус: предпроектни проучвания	2016 г.
6	Междусистемна връзка България – Сърбия	Нов интерконектор за осигуряване на доставките в България и Сърбия. Статус: оценка, маршрутизация, финансиране	2016 г.
Средносрочни проекти 2017 – 2020 г.			
7	TANAP (Турция – Гърция)	Транс-анадолския тръбопровод за природен газ, който ще доставя каспийски газ за ЕС през Турция и ще отвори Южния газов коридор. Статус: окончателно инвестиционно решение	2019 г.
8	TAP (Гърция – Албания – Италия)	Вътрешна за ЕС част от Южния газов коридор. Директна връзка с TANAP. Статус: чака разрешение	2019 г.
9	IAP (Албания – Черна Гора – Хърватия)	Нов интерконектор като част от Балканския газов пръстен и свързан с TAP. Статус: инженерингово проучване	2020 г.
10	Нов терминал за втечен природен газ в Крък, Хърватия	Нов LNG терминал в Крък за осигуряване на доставките и диверсификация в региона. Статус: предпроектно/ инженерингово проучване (финансови въпроси)	2019 г.
11	Вътрешна газова система на България	Рехабилитация и разширяване на транспортната система, необходима за регионалната интеграция. Статус: предпроектно/ инженерингово проучване	2017 г. (очаква потвърждение)
12	Вътрешна газова система на Румъния и реверсивна връзка с Украйна	Интеграция на румънската транзитна и преносна система и реверсивна връзка с Украйна. Статус: предпроектно проучване (регулаторни въпроси с реверсивната връзка) TBD	Очаква решение
13	Компресорна станция в Гърция	Компресорна станция в Кипи (Гърция), която ще позволи връзка с TANAP и TAP връзка. Статус: чака разрешение	2019 г.
14	Терминал за втечен природен газ „Александруполис“, Гърция	Нов терминал за втечен природен газ в Северна Гърция. Статус: чака разрешението	2016-2017 г.
15	Терминал за втечен природен газ в Егейско море, Гърция	Нов плаващ терминал за втечен природен газ в Кавала. Статус: предпроектно/ инженерингово проучване	2016 г.

Източник: Annex 2: Status of Key Security of Supply Infrastructure Projects, European Energy Security Strategy

Въпреки, че в регионът на Югоизточна Европа е добре представен в списъка на проекти от общ интерес, тези проекти обхващат предимно страните членки на ЕС. В допълнение на това, мащабните проекти, с изключение на терминалите за втечен природен газ и газовите хранилища, са сложни и със склонност към забавяне, т.е. възможностите да бъде ускорено изпълнението им изисква по-голяма подкрепа от Механизма за свързване на Европа (Connecting Europe Facility – CEF), който е финансовият инструмент, поддържащ тези проекти. Междусистемни връзки са предвидени само в държавите членки на ЕС, с изключение на интерконектора между България и Сърбия. Проектът ТАР, който включва Албания, може да се превърне в стратегически важен проект за газовата инфраструктура на ЮИЕ, при условие че бъде последван от разгръщането на Йонийско-адриатическия тръбопровод, което би довело до създаването на регионална газова мрежа (вж. т. 5).

През юни 2014 г. Европейският съвет приветства Европейската стратегия за енергийна сигурност на Комисията и призова за увеличаване на усилията за намаляване на високата енергийна зависимост на Европа и незабавно изпълнение на набор от най-спешни мерки за укрепване на устойчивостта на ЕС и увеличаване на енергийната му сигурност преди зимата на 2014-2015 г. (European Council, 2014). В допълнение към това, с цел повишаване енергийната сигурност на Съюза, той настоява инвестициите в енергийна инфраструктура, включително и тези, включващи трети страни (и които са в пълно съответствие с правилата на вътрешния пазар и конкуренцията в ЕС) да бъдат последователно изпълнени. Накрая той заявява, че ЕС ще се ангажира с международните си партньори, за да се намали рискът от прекъсване на доставките на енергия, а Енергийната общност, която има за цел да разшири достиженията на правото на ЕС в областта на енергетиката към страните в процес на присъединяване и съседните държави, трябва да бъде засилена, така че да се гарантира прилагане на достиженията на правото на ЕС в тези страни. Това означава, че развитието на газовия сектор в Югоизточна Европа все още се разглежда от страна на ЕС предимно като спазване на правилата на ЕС в сектора, но не се свързва и с изграждането на инфраструктура.

Може да се заключи, че членството в ЕС е непреодолима предпоставка за неговата подкрепа за развитие на енергийната инфраструктура. Въпреки, че това изглежда съвсем логично, обаче, не е разумно да се смята, че страните ЮИЕ-6 ще намерят сами необходимия опит, ноу-хау, финансиране и политическа воля за започване и развитие на приемлива газова инфраструктура, отговаряща на собствените им нужди, както и на тези на ЕС в региона. Изглежда, че осъзнаването от ЕС за ролята на региона на Западните Балкани е само на хартия. От друга страна, събитията в Крим и украинската криза биха могли да станат повратна точка и да провокират ЕС да започне да променя своята позиция по отношение на региона и да засили своята ангажираност и подкрепа в него. ЕС трябва да осъзнае стратегическото значение на Западните Балкани не само за стабилността на континента, но също така и за сигурността на енергийните доставки, защото в противен случай тези страни могат много бързо да попаднат под нарастващо неевропейско влияние.

4. Страните ЮИЕ-6 и енергийното сътрудничество

Като част от ЕС Румъния, България и Гърция се придържат към законодателството и регулирането на Съюза в енергийния сектор, въпреки че понякога процесът на хармонизация е труден и бавен. През 2013 – 2014 г. бяха повдигнати някои съмнения дали действията на България, свързани с проекта „Южен Поток“ са в съответствие с европейските правила, по-конкретно с Третия либерализационен пакет. Останалата част от страните от Югоизточна Европа, макар и да не са членове на ЕС, са неизменно обвързани с европейското законодателство чрез членството си в Енергийната общност.

Има различни оценки на ролята и ефективността на Енергийната общност в региона на Югоизточна Европа. Целта, която лежи в основата на Договора за създаване на Енергийна общност, подписан през октомври 2005 г., е осигуряването на енергия в „по-широка Европа“ по един стабилен, устойчив и конкурентоспособен начин. С разширяването на вътрешния енергиен пазар отвъд границите на Европейския съюз, „енергийната общност предава напред историята на успеха на европейската интеграция в решаващия енергиен сектор“ (High Level Reflection Group of the Energy Community, 2014 г.).

Енергийната общност се самоопределя като „инструмент, от който печелят всички“, тъй като, от една страна, тя допринася за гарантиране на енергийната сигурност и за достъпни цени на енергията (което е предимство за ЕС), а от друга страна, тя е насочена към повишаване на ефективността и

прозрачността чрез реформи, привличане на инвестиции и постигане на икономическа и социална стабилност (което, ако бъде постигнато, би било предимство за страните извън ЕС).

Все пак, въпреки напредъка, постигнат от страните кандидатки и потенциални кандидатки за ЕС, приемането на достиженията на правото (*acquis*) остава сериозно предизвикателство за ЮИЕ-6. Основните трудности са свързани с реформата на енергийните пазари и изискването за тяхното отваряне, както и с необходимостта от установяване на трансгранично сътрудничество. В допълнение към това, инвестиционната среда в страните от Западните Балкани все още не е достатъчно привлекателна за частните инвеститори, главно поради сравнително ниското доверие в съдебните им системи.

Някои изследователи определят развитието на регионалния енергиен пазар в ЮИЕ в рамките на Енергийната общност като „впечатляващо“. Въпреки многобройните оставащи открити въпроси пред ефективното му функциониране и интеграция с другите регионални енергийни пазари в Европа, много стъпки и смели реформи са били предприети на пазарите на електроенергия в страните от Югоизточна Европа както на национално, така и на трансгранично ниво (Karova, 2009).

Друг важен момент на Енергийната общност е, че за разлика от други регионални инициативи, създадени от участниците на пазара или националните регулаторни органи в различни части на Европа, идеята за регионален енергиен пазар в Югоизточна Европа е създадена единствено от външни лица, което е още едно потвърждение за значимостта на външните фактори (основно ЕС) като двигател на регионалната интеграция в страните от Западните Балкани. Третият енергиен пакет също подчертава важността на създаването на регионален енергиен пазар като преходна стъпка към истински интегриран вътрешен енергиен пазар.

Европейският съюз е силно критикуван и обвиняван за прилагане на еднакъв подход към регионите в и извън него, независимо от техните различия. Мотото на Европейската комисия е „нашият размер е подходящ за всички“ (Bicchi, 2006), което се дължи на „присъщия му евроцентризъм, съчетан с дълбоко вкоренената вяра, че европейският модел може да се приложи за решаване на проблемите на всяко друго място и по същия начин, както в рамките на ЕС“.

Енергийната общност е адаптация на Европейския съюз в страните от Югоизточна Европа и прототип на това как съюзът изнася своите правила и регулации. Външното управление е процесът на прилагане на вътрешните решения на политическите проблеми извън границата. Намерението на Съюза е да създаде зона на разширено управление около собствените му граници и по този начин да изнася достиженията на общностното право (*acquis communautaire*) в държави, които не членуват в ЕС. В Югоизточна Европа това намерение доведе до общи институции и ангажимента от всички заинтересовани страни да приложат европейското законодателство в областта на енергетиката, околната среда, възобновяемите енергийни източници и конкуренцията.

Целта на енергийната политика на Съюза според Европейската комисия (2007) е „да изгради широка мрежа от страни около ЕС, които действат въз основа на споделени правила и принципи, произтичащи от енергийната политика на ЕС“. С други думи, външната стратегия на Европейския съюз включва износа на собствените ѝ регулаторни правила в областта на енергетиката. Той изнася правила в областта на енергийната политика, което е в резултат на пренасянето на вътрешни правила извън границите на ЕС като модел за външно управление на Съюза (Karova, 2011).

Причините, поради които тази политика е приемлива за страните от Западните Балкани, са няколко. Първата от тях е свързана с желаната от тях перспектива да станат членове на ЕС. Приемането на законодателството на Съюза е предпоставка за това и за по-нататъшно сближаване в рамките на процеса на стабилизиране и асоцииране. От друга страна, хармонизирането с европейското секторно законодателство е необходимо за създаване на благоприятен климат за инвестиции в производство и пренос на енергия и по този начин допринася за сигурността на енергийните доставки в ЮИЕ.

Може да се спори дали този метод на регионалната интеграция е възможно най-добрият. Въпреки, че регионалното сътрудничество в Югоизточна Европа понякога се счита за идентично на европейската интеграция, има съществена разлика между двете. Идеята за Общността за въглища и стомана е разработена от един от шестте основатели на Европейските общности, а идеята за създаване на Енергийна общност в Югоизточна Европа е инициатива на Европейската комисия. Нейните институционални структури са „съзнателно моделирани“ като тези в ЕС (Karova, 2011). Освен това, страните от Югоизточна Европа не създават свои собствени правила за регулиране на енергийните си сектори в рамките на тези институции, но се ангажират да приемат съответното законодателство на ЕС. ЕС „се възпроизвежда“ в Югоизточна Европа,

„изнася“ правила и „европеизира“ страните от ЮИЕ-6 като копира вътрешните си структури в региона.

Подобно на ЕС, страните от Западните Балкани също са осъзнали необходимостта от финансова и техническа подкрепа от ЕС за изграждането на газовата си инфраструктура. Нещо повече – те са осъзнали необходимостта да се работи в сътрудничество, за да се постигне това. През 2010 г. се проведе среща на високо равнище на Вишеградската четворка⁵ за енергийна сигурност, на която страните от Югоизточна Европа потвърдиха, че на общите енергийни предизвикателства може да се отговори по-успешно чрез регионално сътрудничество. Те също подчертаха значението на насърчаването на външните отношения на Европейския съюз с нови алтернативни доставчици на енергия, както и на необходимостта от повишаване на енергийния диалог на Съюза със съществуващите страни доставчици и с транзитните страни.

Страните признават липсата на адекватни интерконектори и ограничените възможности за реверсивни връзки между страните от региона и подчертават, че съвместното планиране и развитие на инфраструктурата за пренос и съхранение на природен газ и суров петрол, както и правилното функциониране на вътрешния енергиен пазар на ЕС е необходимо, за да се даде възможност да се реагира солидарно в случай на криза. Те също така потвърждават подкрепата си за развитието на Южния енергиен коридор за улесняване на достъпа на страните от Централна, Източна и Югоизточна Европа до доставките на петрол и газ от региона на Каспийско море и Близкия изток и одобряват подхода на ЕС за гарантиране на сигурността на енергийните доставки чрез инфраструктурни проекти в рамките на Съюза и извън него.

Страните от Западните Балкани дори започнаха да координират своите краткосрочни и дългосрочни цели в енергийния сектор. През 2013 г. те приеха „Стратегия за Югоизточна Европа 2020“, която има значителен принос в тази посока. Тя идентифицира⁶ ключовите действия в областта на енергетиката, сред които са разработването и прилагането на мерки за повишаване на ефективното използване на енергията чрез постигане на цел от минимум 9% спестяване на енергия до 2018 г. (в съответствие с ангажиментите към Енергийната общност, чрез приемане на директива на енергийни услуги през 2009 г.) и въвеждане на мерки, така че определен дял от brutното крайно потребление на енергия до 2020 г. да бъде от възобновяеми източници (в съответствие с целите, приети през 2012 г. чрез Директивата за възобновяемата енергия).

Страните също така се договарят в стратегията да разработят инструменти за създаване на благоприятен инвестиционен климат и да стимулират развитието на енергийната инфраструктура, както и да продължат и разширят настоящото регионално енергийно сътрудничество.

Въпреки това, самите страни признават, че перспективите за растеж в региона на Западните Балкани значително се влошиха през последните години (2010-2013 г.). Това ограничава възможностите националните им бюджети да финансират по-нататъшното разширяване на инфраструктурата, включително и в сектора на енергетиката. При тези обстоятелства, Югоизточна Европа ще трябва да продължи да преследва приоритетите си в енергийния сектор, като в същото време трябва да премине към ефективно използване на ресурсите и нисковъглеродна икономика.

Стратегията за Югоизточна Европа 2020 предвижда и други дейности за регионално енергийно сътрудничество, като например „Регионална инициатива за устойчиво развитие на енергетиката“ (Sustainable Energy Development Regional Initiative). Нейните основни цели са подобряване на законодателните, институционални и регулаторни рамки в енергийния сектор; изграждане на дребномащабни съоръжения за устойчива енергия във всяка от страните, както и засилване на рамката за регионално сътрудничество в областта на устойчивото енергийно развитие, включително чрез повишаване на осведомеността, образованието, научните изследвания и научното сътрудничество.

Дунавската стратегия⁷ също допринася за повишаване на информираността в страните от Западните Балкани за необходимостта да следват европейския път. Предизвикателствата в областта на

⁵ Полша, Унгария, Чехия и Словакия. От 2002 г. има и работна група по енергетиката. В разширения формат влизат и България и Румъния.

⁶ South East Europe 2020 Strategy – Jobs and Prosperity in a European Perspective, Regional Cooperation Council, p. 23.

⁷ От географска гледна точка стратегията обхваща Германия (Баден-Вюртемберг и Бавария), Австрия, Словакия, Чешката република, Унгария, Словения, Румъния, България, Хърватия, Сърбия, Босна и Херцеговина, Черна Гора, Молдова и Украйна (регионите по поречието на Дунав).

енергетиката, които се подчертават в нея, са високите цени на енергията в региона (в относително изражение), резултат от фрагментираните пазари, които водят до по-високи разходи и по-слаба конкуренция, както и зависимостта от твърде малко външни доставчици, което увеличава тяхната енергийна уязвимост.

В стратегията се посочва, че качеството на инфраструктурата, сигурността на доставките, организацията на пазара, неустойчивото търсене, енергийната ефективност и използването на възобновяеми енергийни източници често са проблематични в съответните страни, както и че модернизирването и разширяването на енергийните мрежи, особено по отношение на междусистемните връзки, е от съществено значение⁸. В центъра на вниманието на тази стратегия са усилията, необходими за подобряване на енергийната ефективност, включително пестенето на енергия и повече възобновяеми енергийни източници, въпреки че и стратегическата цел за диверсификация на доставките чрез междусистемни връзки и постигане на истински регионални пазари, които биха повишили енергийната сигурност, също е ясно артикулирана.

Може да се заключи, че страните от ЮИЕ-6, подписали Договора за енергийна общност, са поели по пътя на реформите на енергийния пазар и на регионална интеграция. Въпреки това, може да се спори дали това можеше да стане по различен начин, който оставя на страните определена автономия и им дава възможност да се представят като специфичен регион, който има общи характеристики и проблеми и собствени възгледи за бъдещето си.

Друг извод, свързан с европейския път на страните от Западните Балкани е, че регионът има спешна нужда от финансови и технически ресурси, за да изградят устойчива и надеждна енергийна инфраструктура, необходима на страните и на ЕС като цяло. Това е стратегическа област, където ЕС следва да преразгледа своите цели и позиции и да приоритизира енергийната инфраструктура на Западните Балкани в дългосрочните си планове и ангажименти.

5. Страните от ЮИЕ и стратегическите газови коридори за Европа

Стана ясно, че богатите на енергийни ресурси държави в Близкия изток и Каспийския регион се считат за основните алтернативни източници на газ за Европа, за да може тя да постигне диверсификация и сигурност на доставките на енергия.

До 2013 г. двата газови проекта, които се конкурираха, бяха „Набуко“ и „Южен поток“, като вторият не беше реална алтернатива за диверсификация, тъй като също щеше да доставя руски газ. „Набуко“ беше основният и подкрепян от ЕС газопровод, който щеше да транспортира каспийски газ през Турция, България, Румъния и Унгария до Австрия.

„Син поток“ (Blue Stream) трябваше да бъде изграден от Газпром (Русия) и ENI (Италия), да минава през Черно море и да транспортира газ от Русия за Турция. Същите две дружества участваха в проекта за газопровод „Южен поток“, който щеше да пренася газ от руския бряг на Черно море до България, Гърция и оттам – по югозападния маршрут до южна Италия и по северозападния маршрут – през Сърбия и Унгария до Австрия или Северна Италия (фиг. 30).

Фигура 30: Конкурентните европейски (“Набуко”) и руски (“Южен Поток”) проекти на тръбопроводи за Евразийския газов коридор

⁸ Communication from the Commission to the European parliament, the Council, the European economic and social committee and Committee of the Regions, European Union Strategy for Danube Region, COM(2010) 715 final, Brussels, 8.12.2010, p. 7.

Източник: April 14: Germany energy giant bails from pipeline, *Caspian Resources*, 5 May 2013

При тези обстоятелства, страните от Югоизточна Европа са от решаващо значение със стратегическото си разположение поради факта, че някои от най-големите трасета на газопроводи биха преминали през територията им, като връзка за транзитните доставки на газ от Русия, Близкия изток и Каспийско море към страните от Централна и Западна Европа.

5.1. Газопроводът „Набуко“

Проектът „Набуко“ е газопровод, подкрепен от ЕС и САЩ, за транспортиране на природен газ от турско-грузинската граница или турско-иракската граница до Баумгартен, Австрия (фиг. 30). Участниците в проекта бяха Българският енергиен холдинг (БЕХ), турската компания BOTAS, унгарската компания MOL, австрийската компания OMV Gas & Power, немската компания RWE и румънската компания Transgaz.

Очакваният годишен транспортен капацитет на газопровода беше около 31 млрд. куб. м. природен газ. В ранните етапи на проекта доставките бяха оценени на 16-17 млрд. куб. м., като се очакваше пълния капацитет да бъде достигнат през 2020 г. По предварителни разчети разходите по проекта надхвърляха 10 млрд. евро.

Набуко щеше да гарантира достъп до ЕС на газ от Каспийския регион и Близкия Изток. Най-голямото предизвикателство пред проекта беше осигуряването на достатъчни количества природен газ, тъй като проектът разчиташе основно на развитието на газовите находища „Шах Дениз“, но можеше газ да се договаря и от Казахстан, Туркменистан, Северен Ирак и Иран.

ЕС решително подкрепяше проекта, който беше в основата на концепцията за Южния газов коридор. Европейската комисия дори обмисляше да отпусне 250 млн. евро за Набуко. В началото на август 2010 г. всички страни, които участваха в проекта, се събраха в Анкара, за да подпишат споразумение в подкрепа на Набуко.

През юли 2010 г. България също демонстрира подкрепата си за проекта, като заяви готовност за изграждане на газова връзка с Турция, която щеше да осигури на България и ЕС достъп до газовите ресурси на Каспийския регион и Близкия изток.

През юли 2013 г. обаче проектът „Набуко“ беше отменен. Провалът му се дължи на комбинация от геополитически фактори и бизнес съображения. Консорциумът „Шах Дениз II“, който управлява най-голямото находище на природен газ в Азербайджан, възложи транспортирането на газ на Транс-адриатическия тръбопровод (TAP), който преминава през Гърция и Албания и под Адриатическо море до Южна Италия.

Ефектите от спирането на проекта Набуко за страните от Югоизточна Европа са значителни и с отрицателно въздействие върху региона. Изключение прави Гърция, тъй като Трансадриатическият газопровод, който го замени, ще премине през гръцка територия. Докато страната в момента получава по-голямата част от своя газ от Русия, то е вероятно тя да се превърне в един от най-големите вносители на газ от Азербайджан в близките години. Тоговашият гръцки премиер Антонис Самарас приветства TAP като „най-важното и положително събитие за страната през последните десет години“ за страната, което е на път

да постави Гърция върху международната енергийна карта⁹.

За България и Унгария, като бяха участници в двата проекта, спирането на Набуко беше неизгодно, защото те реализираха известни ползи, балансирайки между Русия и ЕС. Макар и членки на ЕС, двете страни се възползваха от конкуренцията между двата тръбопроводни консорциума. Русия даде на България и Унгария договорни отстъпки за газа срещу подкрепа на газопровода „Южен поток”. А в момента двете страни се оказват почти изцяло зависими от руския внос на природен газ.

Голям негативен ефект има провалът на проекта за Румъния, която остана без подкрепян от ЕС проект за междуконтинентален газопровод. Но това стимулира страната да направи инвестиции в инфраструктура, както и да развива интензивно собствените си енергийни ресурси (залежи на шистов газ). Въпреки това, страната не разполага със средства и технологии за експлоатация на находищата, което води до конкуренция на западни и руски фирми в Румъния, която се превръща в „само един компонент от много по-голямата конкуренция между Запада и Русия за върховенство в Централна Европа“¹⁰.

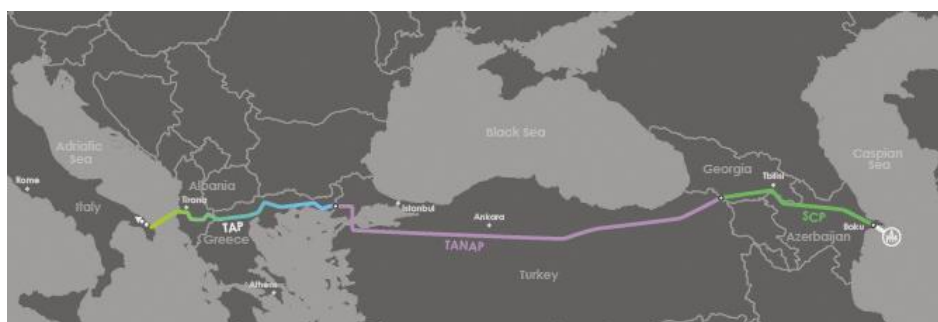
Въпреки преустановяването на проекта, възможността и вероятността Иран да предостави газ за газопровода „Набуко“ бива многократно дискутиран през 2013 – 2014 г. на високо ниво между Иран и представители на страни членки на ЕС, за които не се дава информация. Условието проекта да бъде подновен с ирански газ е да се постигне споразумение относно ядрената програма на страната. Освен това Иран потвърди своя потенциал да доставя газ за Европа под формата на втечнен природен газ¹¹.

5.2. Газопроводите „TANAP“ и „TAP“

Трансанатолският тръбопровод за природен газ (Trans Anatolia Natural Gas Pipeline – TANAP) ще осигури транспортирането на природен газ, добит в находището в „Шах Дениз II” и в други области на Азербайджан (и евентуално от други съседни страни) през Турция към Европа. В тази връзка през декември 2011 г. беше подписан Меморандум за разбирателство между правителствата на Турция и Азербайджан, а компаниите в съвместния консорциум включват държавната петролна компания на Азербайджан (SOCAR), петролната корпорация на Турция (BOTAS) и турската петролна компания (ТРАО).

Проектът започва от границата между Грузия и Турция и преминава през цялата страна (фиг. 31).

Фигура 31. Маршрутите на тръбопроводните проекти „TANAP“ и „TAP“

Източник: Интернет страница на Транс-адриатическия тръбопровод (TAP)

Планираният капацитет на газопровода е 16 млрд. куб. м. годишно в началния етап, достигайки 60 млрд. куб. м. на последния етап. Газопроводът няма да бъде изграден под ръководството на ЕС (както Набуко щеше да бъде), а под контрола на Турция и Азербайджан. Полагането на тръбопроводите TANAP и TAP би увеличило геополитическото значение на тези две страни като енергийни партньори на ЕС.

Трансадриатическият тръбопровод (Trans Adriatic Pipeline – TAP) ще транспортира каспийски

⁹ *European Union's Nabucco pipeline project aborted*, World Socialist Web site, 13.07.2013 г.

¹⁰ *The Nabucco West Project Comes to an End*, Nova Srpska Politichka Misao, 13.07.2013 г.

¹¹ *Iran ready to give gas for the stopped Nabucco project*, Mediapool.bg, 11.08.2014 г.

природен газ до Европа. Той ще се свърже с TANAP на гръцко-турската граница, ще прекося Северна Гърция, Албания и Адриатическо море и ще достигне брега в южната част на Италия, за да се свърже с италианската мрежа природен газ¹².

Проектът е на етап подготовка за строителство, което ще започне през 2016 г.

Фигура 32. Маршрут на Транс-адриатическия тръбопровод (ТАР)

Източник: Интернет страница на Транс-адриатическия тръбопровод (ТАР)

На 28 септември 2012 г. Албания, Гърция и Италия потвърдиха своята политическа подкрепа за газопровода с подписването на меморандум за разбирателство. През февруари 2013 г. Гърция, Италия и Албания подписаха междуправителствено споразумение.

Очаква се тръбопроводът да бъде пряк и разходо-ефективен транспортен маршрут за Южния газов коридор. Тъй като той би повишил енергийната сигурност и диверсификацията на газовите доставки на европейските пазари, проектът се подкрепя от ЕС и разглежда като „проект от общ интерес“ и част от Южния енергиен коридор.

„ТАР е един интересен проект, който ще допълва Набуко. Освен това, той може да се изпълни бързо и затова разчита на нашата подкрепа“¹³, обяви комисарят по енергетиката Гюнтер Йотингер през май 2010 г. Той заяви, че Европа трябва да се включи към огромните ресурси на газ в региона на Каспийско море, по-специално към газовото находище „Шах Дениз“ II в Азербайджан, а не да ги остави да се разработват за Китай, Русия и Иран. Той също добавя, че въпреки настоящото световно свръхпредлагане на природен газ, различни проекти за газопроводи трябва да бъдат изградени за осигуряване на енергийните доставки за десетилетия напред.

ТАР има положително въздействие върху региона на Югоизточна Европа. Той ще доставя газ за страните от Югоизточна Европа, допринасяйки за техните енергийни доставки и диверсификация. Консорциумът „Шах Дениз“ е подписал споразумения за продажба на газ през септември 2013 г. с купувачи в Европа, включително и с енергийни компании в Гърция и България.

Признавайки, че този проект ще даде тласък на тяхното икономическо и социално развитие, правителствата на Албания, Босна и Херцеговина, Хърватия и Черна Гора подписаха Меморандум за разбирателство в подкрепа на ТАР през май 2013 г.¹⁴

Същите страни се споразумяха също така да подкрепят проекта за Йонийско-адриатически тръбопровод, който би се свързал с ТАР в Албания. Това би превърнало страната в централен вход на каспийски газ в Западните Балкани. Другите енергийни пазари в региона, като например тези на България, Словения, Унгария, Сърбия и Република Македония, също биха могли да се възползват от ТАР.

¹² Когато проучването за осъществимост е завършено през март 2006 г., са били изследвани две опции за маршрути: северен маршрут през България, Република Македония и Албания, и южен маршрут през Гърция и Албания, който в крайна сметка е утвърден като по-удачен.

¹³ Гюнтер Йотингер, Еврокомисар по енергетиката, интернет страница на проекта ТАР, 31.05.2010 г.

¹⁴ *The Adriatic and Ionian Initiative Council signs a Declaration in support of TAP*, интернет страница на ТАР, 27.05.2013 г.

5.3. Газопроводът „Южен Поток“

В отговор на проекта „Набуко“, Русия построи газопровода Северен поток, който от 2011 г. изнася газ от Русия по дъното на Балтийско море до Германия. По този начин тя прескочи транзитните страни Украйна и Беларус. През 2007 г. Русия лансира проекта „Южен поток“, който трябваше да бъде завършен до 2018 г.

В Черноморския регион се намират над една четвърт от доказаните световни резерви на природен газ през 2012 г., като над 95% от тях са разположени в Русия, а останалите в Украйна, Азербайджан и Румъния¹⁵. Към 2013 г. доказаните резерви природен газ в Русия възлизат на 47,8 трлн. куб. м, като половината от тях се намират в Сибир и по-конкретно в областите Ямбург, Уренгой и Медвежие (Петков, 2014).

За да се осъществи сухопътната част от газопровода, бяха подписани междуправителствени споразумения с България, Сърбия, Унгария, Гърция, Словения, Австрия и Хърватия. Тези споразумения предвиждаха подготовката на предпроектното проучване за строителство на тръбопровода „Южен поток“ в страните-домакин, както и създаването на съвместни предприятия между „Газпром“ и националните енергийни дружества, получили разрешение за изграждането му.

Участници в консорциума и партньори на Газпром за офшорната част са компаниите Eni (Италия), Wintershall Holding (Германия) и EDF (Франция). Капацитетът се планираше да достигне 63 млрд. куб. м. газ годишно.

На руска земя газопроводът минава през осем федерални района. Подводният участък с обща дължина 930 км щеше да преминава по дъното на Черно море през изключителните икономически зони на Русия, България и Турция. Имаше два варианта на маршрути за сухоземната част от газопровода: през северозападна или през югозападна България. В крайна сметка финалният вариант на проекта включваше наземната част да преминава през България, Сърбия, Унгария и Словения, като приключи в газоизмервателната станция „Тарвизио“ в Италия. Газови разклонения от основния маршрут щяха да бъдат изградени към Хърватия и Сърбия (фиг. 33).

Фигура 33. Маршрут на газопровода „Южен поток“

Източник: Интернет страница на проекта „Южен Поток“

Беше споменато, че проектът „Южен поток“ е насочен към укрепване на европейската енергийна сигурност, както и че е ключов проект в стратегията на диверсификация на маршрутите за доставка на газ за ЕС. Въпреки това, диверсификацията на доставките на газ за ЕС с този проект не беше сигурна, защото, в края на краищата, източникът остава същият (Русия). Нещо повече – реализирането на този проект в този вид щеше да увеличи руското влияние в региона на ЮИЕ. Руският президент Путин представи преминаването на газопровода „Южен поток“ през Сърбия като събитие от голямо значение

¹⁵ Петков, В., 2014. Енергийна сигурност и пазарите на енергоносители в страните от Черноморския регион, Изд. Къща „ГорексПрес“, София, 2014 г.

за Сърбия и страните от Балканския регион, както и за цяла Европа¹⁶. Той заяви, че “Южен поток“ ще свърже богатите газови находища на Русия с основните пазари в Югоизточна Европа, гарантирайки надеждни доставки на газ за европейските потребители без транзитни рискове, и че това силно ще консолидира международната енергийна сигурност. Той също очакваше, че „безпрецедентното“ по обхват изграждане на проекта ще спомогне за привличане на големи инвестиции в Сърбия и другите балкански страни, за създаване на работни места и насърчаване на социално-икономическото развитие, а също така ще превърне Сърбия и в „ключов енергиен център“ в Европа, след като неговата газова и транспортна система се разшири и модернизира.

Проектът беше застрашен след кризата в Крим и решението на лидерите на ЕС на срещата им на върха от 20-21 март 2014 г. Европейската комисия да излезе с план за намаляване на енергийната зависимост на Съюза, предимно от Русия. В допълнение на това италианската петролна компания ENI, която е един от основните акционери в Южен поток, също започна да се разколебава. Със задълбочаването на кризата в отношенията между ЕС и Русия и наложените от него санкции върху страната, реализацията на проекта беше спряна от Европейската комисия, под предлог за съмнения за неправомерно изпълнение на тръжните процедури от българска страна. През декември 2014 г. проектът беше обявен за спрян (макар и неофициално) и от руска страна, след изявление на Президента Путин в Турция. Там той заяви, че заради „неконструктивната“ позиция на Европейската комисия (и липсата на разрешително от България), проектът няма да може да се реализира, поради което ще бъде пренасочен. В замяна на това Русия поема ангажимент да увеличи доставките на газ за Турция през тръбопровода „Син поток“, както и предлага сериозно възможността да изгради газов хъб на границата на Турция с Гърция, който да снабдява с газ страните от Югоизточна Европа¹⁷.

5.4. Йонийско-адриатически газопровод („IAP“)

Йонийско-адриатическият газопровод (Ionian Adriatic Pipeline – IAP) е проект на тръбопровод за природен газ в Западните Балкани.

Той би тръгнал от Фиер в Албания, през Черна Гора и Босна и Херцеговина, до Сплит в Хърватия. Във Фиер, Йонийско-Адриатическият газопровод би бил свързан с планирания Транс-адриатически газопровод (TAP), а в Сплит – със съществуващата газопрепосна система на Хърватия (фиг. 34).

Фигура 34. Маршрут на Йонийско-Адриатическия газопровод

¹⁶ *Putin: South Stream will turn Serbia into key European energy center, Voice of Russia, 24.11.2013 г.*

¹⁷ *Putin: Russia Cannot Continue South Stream Construction in Current Situation, Sputnik News, 01.12.2014 г.*

Източник: *TAP Confirms Plan to Start Pipeline Construction in 2016*, 8 July 2014, <http://www.naturalgaseurope.com/tap-plan-start-pipeline-construction-2016>

Министерската декларация относно проекта IAP беше подписана на 25 септември 2007 г. в рамките на Енергийната общност. Компанията Trans Adriatic Pipeline AG е подписала меморандуми за разбирателство с проектантите на IAP, включително Plinacro (Хърватия), BH-Gas (Босна и Херцеговина), както и с правителствата на Черна Гора и Албания.

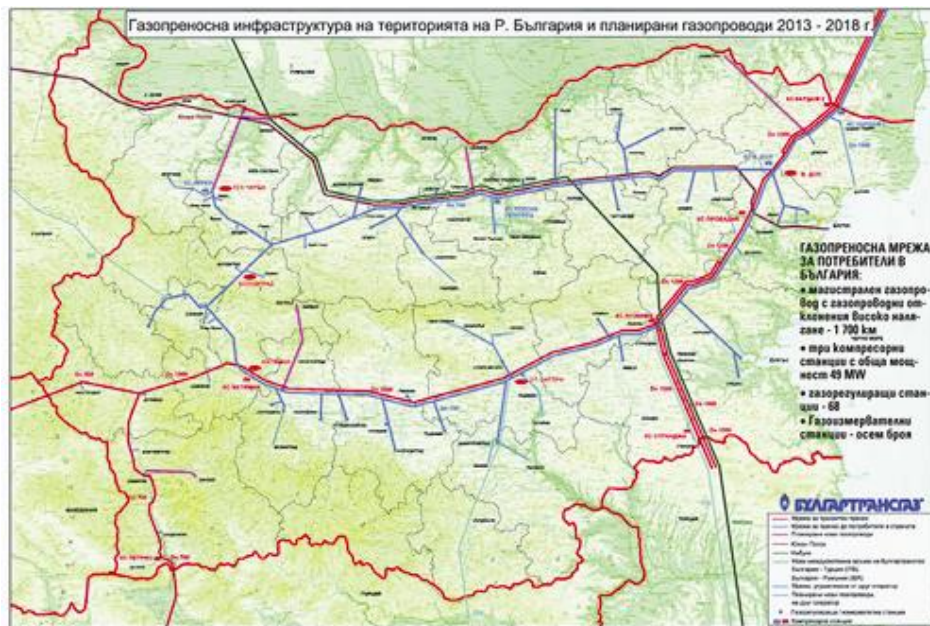
Хърватия, Черна Гора и Босна и Херцеговина се присъединиха към Албания в подкрепа на TAP, защото те искат да изградят Йонийско-Адриатически газопровод с начална точка от TAP в Албания, за да ги снабдява с газ и да диверсифицира доставките им, тъй като също са зависими от вноса от Русия.

Проектът обаче не може да започне преди завършването на газопровода TAP, който е на етап подготовка за строителство, което ще започне през 2016 г.

5.5. Газови интерконектори в Югоизточна Европа

Има няколко важни газови проекти за междусистемни връзки (интерконектори) в Югоизточна Европа, които са на различни етапи на изпълнение. На първо място, това са междусистемните връзки на България с четири от петте съседни страни (всички с изключение на Република Македония) – Румъния, Сърбия, Гърция и Турция (фиг. 35). Тези проекти са от изключителна важност за европейския единен газов пазар, но дори по-важни и необходими са те за по-бързото и ефективно гарантиране на газовите доставки в България, както и за тяхната диверсификация.

Фигура 35. Газова инфраструктура на България

Източник: *Булгартрансгаз*

Въпреки, че изграждането на газовите междусистемни връзки между България и съседните ѝ страни се забави значително след кризата от януари 2009 г., когато спорът между Украйна и Русия спря доставките за страната, перспективите са добри. До края на 2014 г. трябваше да бъде готов интерконектора между България и Румъния, като тръбата трябва да бъде в състояние да доставя природен с капацитет от 1,5 млрд. куб. м. годишно, което е малко по-малко от половината от общото потребление на газ в България. В тази ситуация, дори при спиране на доставките през Украйна, България ще може да внася газ през Румъния от Австрия, където освен руски, достига също норвежки газ.

Интерконекторът между България и Гърция, който ще свърже газовите станции в Комотини и Стара Загора, е с планиран с капацитет от 3 млрд. куб. м. годишно, който заедно с възможния внос от Румъния дори надхвърля общото потребление в България. В края на 2016 г. проектът трябва да бъде завършен.

Отношенията с Турция и Сърбия се развиват по-бавно, най-вероятно, тъй като те не са държави-членки на ЕС. Това прави процедурите и намирането на финансиране на проектите на интерконектори бавно и трудно.

Друг основен интерконектор в ЮИЕ е междусистемната връзка Италия-Гърция (IGI Poseidon). Това е съвместен проект на гръцката държавна газова компания DEPA (50%) и италианската частна компания Едисон (50%). Проектът е част от по-голямата газова връзка между Италия, Гърция и Турция (Italy-Greece-Turkey Interconnector, ITGI). Интерконекторът е проект за пренос на природен газ, предложен в рамките на Южния газов коридор. Той беше предложен за транспортиране на природен газ от газовото находище „Шах Дениз“ в Азербайджан до пазарите в Европа през Гърция и Италия. Газопроводът Турция-Гърция беше завършен през 2007 г., докато бъдещето на проекта за изграждане на газопровод Гърция-Италия е неясно поради конкуриращия го Транс-адриатически тръбопровод (TAP). Ако се осъществи, газопроводът би бил първата връзка на Европа с района на Каспийско море.

Интерконекторът между Сърбия и Хърватия е друг планиран проект, който би имал положителен ефект не само за ЕС, но и за Сърбия, една от малкото страни от Западните Балкани, които ще получат подкрепа от Съюза за изграждане на своята газова инфраструктура.

Като цяло може да се заключи, че перспективите пред региона не са особено светли. При всички случаи, до края на десетилетието Балканските страни ще получат малко газ по Южния газов коридор, оставяйки силно зависими от руския газ (България и Сърбия), а останалите страни от Западните Балкани няма да могат да развият своите газови пазари, които сега не съществуват или са в начален стадий на развитие (Димитров, 2015).

Изводи

- Страните членки на ЕС, както и неговите институции, с основание стават все по-загрижени за енергийната сигурност на Европа. Прекъсването на доставките на газ от „Газпром“ през Украйна беше предупреждение за Съюза и стоящите пред него предизвикателства. В допълнение към това, въпреки че търсенето на газ намалява, зависимостта на ЕС от внос на природен газ непрекъснато расте;
- Регионът на Югоизточна Европа е още по-проблематичен, защото в него в допълнение на високата му зависимост от внос на природен газ, е налице и липса на развита газова инфраструктура, която би могла да осигури диверсификация и по-голяма сигурност на доставките;
- На Европейската комисия е възложено да осигури алтернативни маршрути и проекти, за да се гарантира устойчивостта на енергийните доставки на ЕС. Проектите, които тя е определила като приоритетни, засягат предимно или почти изцяло държавите членки на ЕС, въпреки че най-големите тръбопроводни проекти (главно от района на Каспийско море) пресичат региона на Югоизточна Европа в страни извън Съюза. В допълнение на това, в контекста на влошените външни и енергийните отношения между ЕС и Русия, Съюзът все повече осъзнава потенциала на Турция като относително сигурен и независим маршрут за внос на енергийни доставки, различни от руските;
- От ЮИЕ-6 се очаква да отговорят на предизвикателствата, свързани с процеса на присъединяване към ЕС, като хармонизират енергийното си законодателство като условие за подкрепа в областта на енергетиката. Въпреки това, хармонизацията е трудна и бавна, а очакваната финансова подкрепа за енергийната инфраструктура – несигурна и ограничена;
- Регионът на Югоизточна Европа, и специално субрегионът, обхващащ страните от Западните Балкани и България, все още изглежда като остров в Европа, където липсва адекватна енергийна инфраструктура. Перспективите изглеждат по-добри само за държавите-членки на ЕС. Те или ще се облагодетелстват като през тяхна територия бъдат изградени най-големите проекти за тръбопроводи на природен газ (като Гърция) или ще се възползват от междусистемни връзки, които ще бъдат изградени с европейско финансиране между тях и съседните страни, както е случаят с България. Инвестициите в газова инфраструктура в държавите членки ще допринесе за създаването на единен енергиен пазар в ЕС, но невключвайки страните извън Съюза;
- Проектът за Трансадриатическия тръбопровод (TAP) дава светлина за ЮИЕ-6, при условие, че се изгради и Йонийско-адриатическия тръбопровод, който да се свърже с него. В момента това, което се прави за страните извън ЕС, е единствено да бъдат насърчавани да продължат усилията си за постигане на съответствие със секторното законодателство на ЕС, под егидата на Енергийната общност, тъй като само при тези обстоятелства биха продължили да получават някаква подкрепа от Съюза за инфраструктурните си проекти. Въпреки това, тази помощ не е достатъчна като се има предвид необходимостта на тези страни от инвестиции в стратегическа газова инфраструктура. Недостатъчната ангажираност на ЕС в региона ще има големи отрицателни последици за самия него в средносрочен и дългосрочен план, посредством загубените физически и политически позиции в региона, за сметка на нарастващото неевропейско влияние сред страните на Балканския полуостров.